

УДК 371. 811.161

*Лілія Рускуліс,  
докторант кафедри мовознавства  
Херсонського державного університету*

## **БАЗОВІ СКЛАДОВІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

*у статті проаналізовано базові складові теоретико-методичної підготовки майбутнього вчителя української мови: засвоєння лінгвістичних засад та психолого-педагогічних чинників; розуміння необхідності урахування лінгводидактичного аспекту під час викладання мови (підходи, аспекти, закономірності навчання мови); добір традиційних та інноваційних методів навчання, форм навчання; готовність до використання інформаційних технологій, комп'ютеризованих систем та формування культури мовлення майбутнього вчителя-словесника.*

**Ключові слова:** *теоретико-методична підготовка, лінгвістичні чинники, психолого-педагогічні основи, лінгводидактичний аспект, інформаційні технології, комп'ютеризовані системи, культура мовлення.*

*В статье проанализированы базовые составляющие теоретико-методической подготовки будущего учителя украинского языка: усвоение лингвистических основ и психолого-педагогических факторов; понимание необходимости учета лингводидактичного аспекта во время преподавания языка (подходы, аспекты, закономерности обучения языку); отбор традиционных и инновационных методов обучения, форм обучения; готовность будущего учителя к использованию информационных технологий, компьютеризированных систем и формирование культуры речи.*

**Ключевые слова:** *теоретико-методическая подготовка, психолого-педагогические основы, лингвистические факторы, лингводидактичний аспект, информационные технологии, компьютеризированные системы, культура речи.*

*The article deals the basic components of theoretical and methodological training of future teachers of Ukrainian language: the mastering linguistic, psychological and educational factors; the understanding of the need to incorporate linguodidactic aspects in teaching languages; the selection of traditional and innovative methods of teaching, of learning forms; the readiness of the future expert to use information technology, computer systems and a culture of speech of future teachers-language and literature. The author analyzes the information description of disciplines of professional competencies, describes the basic aspects, patterns and approaches to teaching, principles,*

*specific methods and techniques in studies features the introduction of information and communication technologies in the learning process and the problems of speech of student-philologist (precision, relevance, consistency, regulatory, wealth etc.). The theoretical material is presented in a synthesis scheme.*

**Key words:** *the theoretical and methodological training, the linguistic factors, the psychological and educational foundations, the linguodidactics aspect, the information technology, the computer systems, the culture of speech.*

Пріоритетним напрямком вищого навчального закладу педагогічного спрямування є формування успішного висококваліфікованого фахівця, здатного вирішувати різноманітні завдання, що стоять перед основною школою. Отже, мова йде про професійну готовність студента, в складі якої науковці виділяють психологічну, науково-теоретичну, практичну сторони як основу професіоналізму. Що ж стосується майбутнього вчителя української мови, то сукупність отриманих ним знань, сформованих навичок, набутого досвіду становить рівень його теоретико-методичної підготовки.

У лінгводидактиці питання підготовки майбутнього вчителя української мови досліджено в працях О. Біляєва, О. Горошкіної, В. Дороз, С. Карамана, О. Копусь, В. Мельничайка, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Семеног, Т. Симоненко, М. Стельмаховича та ін. Науковцями обґрунтовано лінгводидактичні засади підготовки майбутнього вчителя-словесника, визначено ефективні шляхи їх професійного становлення та зростання; відводиться увага підвищенню культури мовлення студентів.

У руслі проаналізованих досліджень ставимо за мету узагальнити теоретичні засади та визначити базові складові теоретико-методичної підготовки майбутнього вчителя української мови.

Глибоке студіювання наукової та науково-методичної літератури, нормативної складової навчальних планів та навчальних і робочих програм дозволяє виділити такі складові теоретико-методичної підготовки студента філологічного факультету:

- Засвоєння лінгвістичних засад та психолого-педагогічних чинників.
- Розуміння необхідності урахування лінгводидактичного аспекту під час викладання мови (підходи, аспекти, закономірності навчання мови). Добір традиційних та інноваційних методів навчання, форм навчання.
- Готовність майбутнього фахівця до використання інформаційних технологій, комп'ютеризованих систем.
- Формування культури мовлення майбутнього вчителя-словесника.

Зупинимося більш детально на характеристиці цих складових.

1. Засвоєння лінгвістичних засад, необхідних під час навчання у ВНЗ

та в практиці роботи школи. Аналіз навчальних планів, навчальних та робочих програм дозволяє констатувати, що серед нормативних дисциплін циклу фахових компетентностей виділено: вступ до мовознавства, загальне мовознавство, сучасну українську літературну мову, українську діалектологію, старослов'янську мову, історію української мови, історичну граматику, стилістику української мови, лінгвістичний аналіз тексту. Основними завданнями цих дисциплін є: ознайомлення з наукою про мову, з'ясування питань походження людської мови (філогенез та онтогенез мови), студіювання принципів класифікації мов («Вступ до мовознавства») [5; 8]; розвиток мовознавства, теорія та методологія мовознавства («Загальне мовознавство») [5]; оволодіння сучасною українською літературною мовою, що ґрунтується на засвоєнні її системи та підсистем (лексико-семантичної, фонетичної та граматичної), студіювання норм української мови, використання її виражальних засобів («Сучасна українська літературна мова») [16, с. 3]; виникнення старослов'янщини, особливості графіки слов'янського письма, загальна характеристика фонетичної та граматичної систем («Старослов'янська мова»), дослідження формування лексичного та граматичного шарів української мови в історичній перспективі, становлення стильової різноманітності мови («Історія української мови»); з'ясування фонетичних та граматичних змін в українській мові та причин цих змін («Історична граматика») [1, с. 3–9]; особливості української діалектної мови, місцеві діалекти, поширення діалектних явищ («Українська діалектологія») [3, с. 3]; функціональні стилі сучасної української літературної мови та її стилістичну диференціацію на всіх мовних рівнях («Стилістика української мови») [10, с. 3]; оволодіння методикою лінгвістичного аналізу текстів різних стилів, формування навичок правильного визначення типів текстів із погляду лінгвістичних критеріїв їх розрізнення («Лінгвістичний аналіз тексту») [6, с. 20].

Студіювання психолого-педагогічних чинників майбутніми вчителями української мови передбачено на заняттях із «Педагогіки», «Психології», «Методики української мови», на яких студенти знайомляться з: базовими положеннями педагогіки, зокрема дидактики середньої школи: аспекти, закономірності, підходи, методи та засоби навчання, форми організації навчання, методична робота в школі («Педагогіка») [12, с. 4]; закономірностями, механізмами та умовами розвитку й функціонування психіки, процесами активного відображення людиною навколишньої реальності у формі відчуттів, сприймання, мислення, почуттів та інших процесів і явищ психіки (загальна психологія) [9, с. 10] та психічний розвиток людини на різних етапах її життя (вікова психологія) [14, с. 8] («Психологія»); засвоєння процесів навчання української мови, вивчення мови на всіх її рівнях (фонетика, лексика, будова слова, граматики стилістика), розвиток мовних і мовленнєвих умінь та навичок, формування мовної особистості учня сучасної школи

---

(«Методика української мови») [11, с. 7].

2. Розуміння необхідності урахування лінгводидактичного аспекту під час викладання мови (підходи, аспекти, закономірності навчання мови). Добір традиційних та інноваційних методів навчання, форм навчання.

Сучасні зміни системи освіти в Україні, пошук та упровадження новітніх технологій навчання, вимоги до рівня підготовки педагогічних кадрів, які відповідають потребам сучасності, обумовлюють зростання вимог до урахування підходів до навчання мови, закономірностей та принципів навчання, до вибору методів і прийомів, типу уроку.

Теоретико-методична підготовка майбутнього вчителя української мови передбачає удосконалення процесу навчання, наближення його до вимог сучасного суспільства, поступу до європейського рівня отримання освіти випускниками вишів. Досягти цієї мети сучасна вища школа зможе лише за умов удосконалення рівня філологічної освіти, розв'язання нагальних методичних проблем, пошуків нових підходів до навчання. Сьогодні лінгводидактика спирається на низку специфічних підходів до навчання мови, серед яких виділяємо: компетентнісний (спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток загальнопредметних та професійних (фахових) компетентностей); комунікативно-діяльнісний (розв'язання комунікативних завдань із метою оволодіння мовленням); когнітивний, когнітивно-комунікативний (засвоєння мовних одиниць як концептів); діялісно-орієнтований (формування мовної особистості учня (студента); функційно-стилістичний (здатність засвоєння виражальних особливостей мови) та ін.

Особливо нагальною постає проблема вибору принципів навчання. Нам імponує думка М. Пентилюк, яка до специфічних принципів навчання відносить: взаємозалежність усної та писемної форм мовлення; принцип міжпредметних зв'язків; комунікативної спрямованості; взаємозв'язок у вивченні всіх стилів української мови; принцип навчання на мовленнєвих зразках; принцип поєднання мовного тренування з мовленнєвою практикою; принцип взаємозв'язку основних видів мовленнєвої діяльності [11].

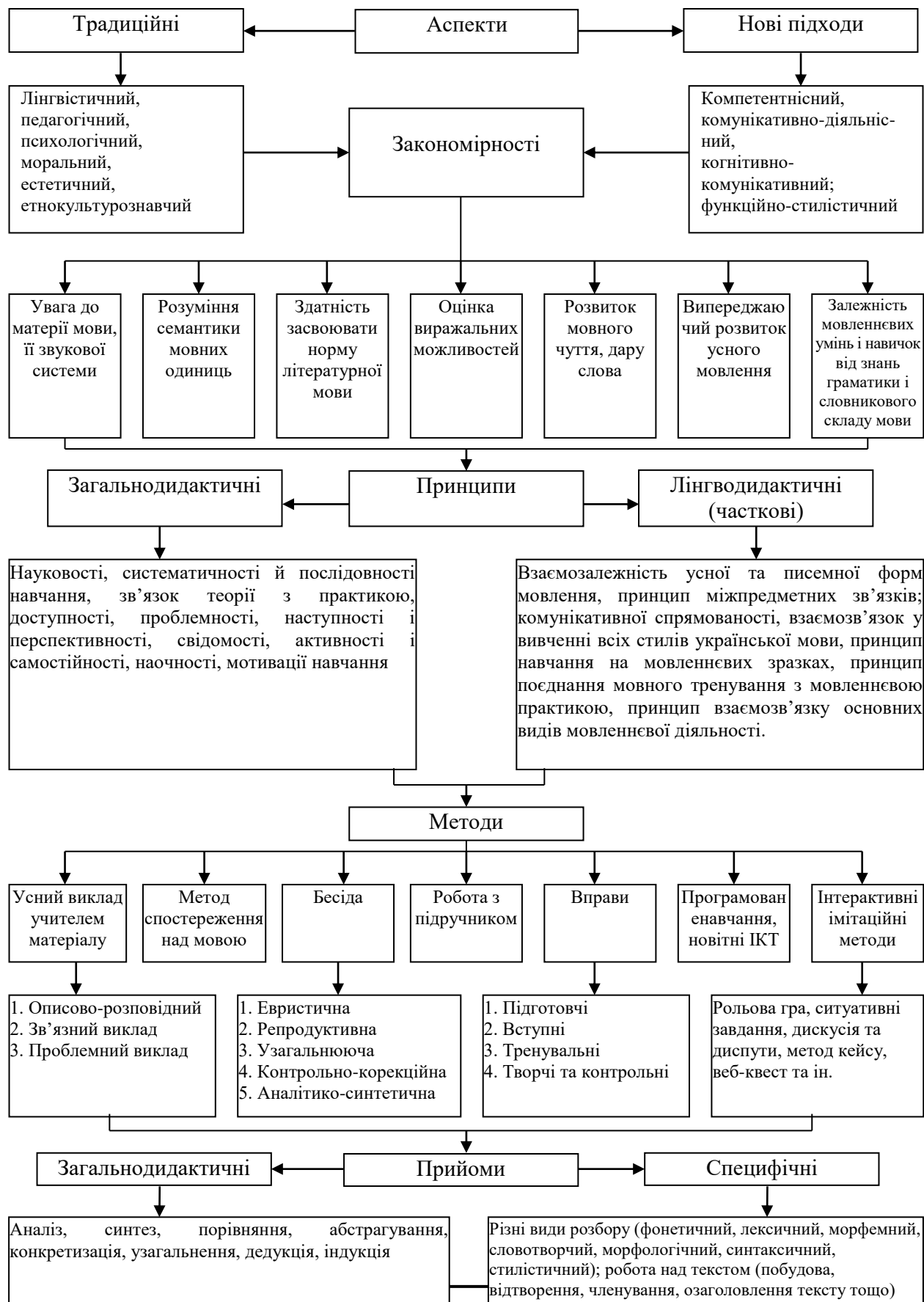
Важливим для майбутнього вчителя української мови є вміння добирати традиційні (вправи, спостереження над мовою, бесіда, проблемне навчання та ін.) та інноваційні методи навчання (інтерактивне навчання: тренінги, ділові та ігрові методи, мікровикладання та ін.).

Систему лінгводидактичних засад подаємо за допомогою схеми 1.

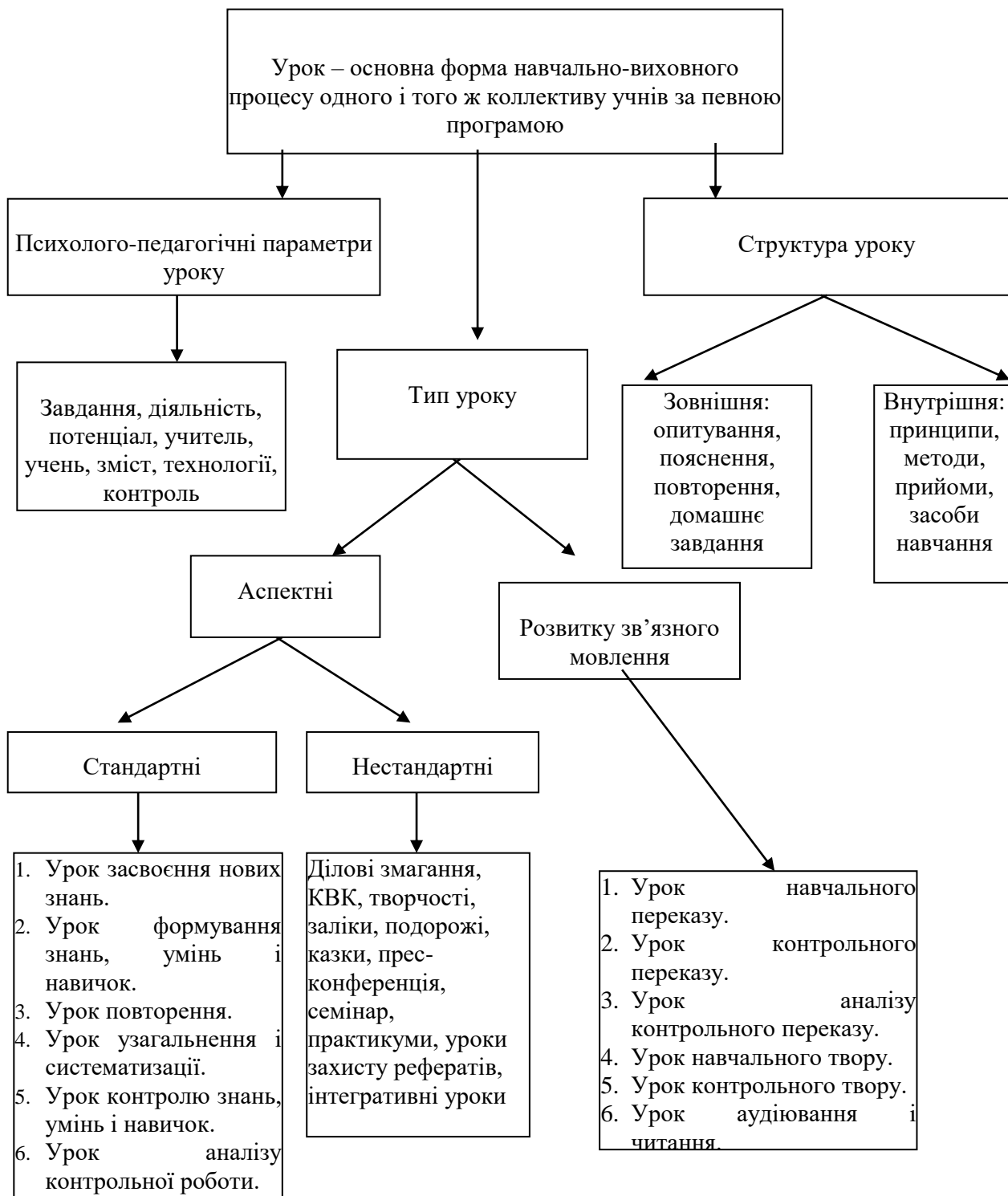
До складових лінгводидактичної готовності належить вміння спроектувати та провести урок майбутнім вчителем української мови, оскільки за оптимальної організації він забезпечує міцне й усвідомлене засвоєння навчального матеріалу, формування знань, умінь і навичок.

На сьогодні в методиці сформувався класифікація уроків, яку ми подаємо за допомогою схеми 2.

---

**Лінгводидактичні основи навчання української мови**

### Сучасний урок української мови



3. Готовність майбутнього фахівця до використання інформаційних технологій, комп'ютеризованих систем загалом у навчанні та професійній діяльності, що дозволить оперативне оновлення навчальної інформації.

Поняття інформатизації освіти пов'язується з широким впровадженням в систему освіти методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), створенням на цій основі комп'ютерно орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища, з наповненням цього середовища електронними науковими інформаційними ресурсами, з наданням можливостей суб'єктам освітнього процесу здійснювати доступ до ресурсів середовища, використовувати його засоби й сервіси в процесі розв'язування різних завдань. Як зауважують В. Биков, А. Гуржій, використання цих технологій у процесі навчання створює додаткові умови й спричинює появу нових цілей та оновлення змісту освіти, дає змогу досягти нових і додаткових результатів навчальної діяльності, забезпечити для кожного студента формування та розвиток власного освітнього простору. Це пов'язано з появою нових можливостей для індивідуалізації та диференціації навчального процесу, його гнучкої адаптації до індивідуальних особливостей учня (студента), застосування у цьому процесі додаткових інформаційних навчальних ресурсів [4, с. 48–49].

Упровадження ІКТ у навчальний процес сприяє підвищенню ефективності навчання, що досягається завдяки високим зображувальним можливостям; збільшенню кількості інформації; моделюванню спільної діяльності учня та вчителя на будь-якому етапі навчання; гнучкості управління навчальною діяльністю на основі широкого варіювання «поля самостійності», індивідуалізації навчання. Впровадження засобів НІТ змінює співвідношення різних організаційних форм навчальної діяльності: збільшується частка самостійної, та індивідуальної й групової роботи; розширюється обсяг практичних і лабораторних робіт, насамперед пошукового та дослідницького характеру тощо [7, с. 308–309].

4. Формування культури мовлення майбутнього вчителя-словесника. Філологічна освіта передбачає підготовку сучасного фахівця з високим рівнем культури мовлення. Це має бути елітарна культуромовна особистість, яка досконало володіє нормами української літературної мови.

Як наголошує О. Семенов, «українську культуромовну особистість вирізняють філологічний стиль мислення, широкий філологічний кругозір, мовні здібності, вільне володіння українською мовою, мовна індивідуальність, виразне мовлення, гарна дикція, мовленнєва моральність, що закладена в основі культурного потенціалу нації, мовного світобачення і світосприйняття» [12, с. 16].

Зазначимо, що теоретично й практично з якостями культури мовлення студенти-філологи знайомляться в процесі засвоєння низки дисциплін: «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика

української мови», «Лінгвістичний аналіз тесту» та ін., у процесі проходження мовленнєвої практики. На заняттях із цих курсів студенти повинні не тільки поглиблювати знання про норми сучасної української літературної мови, їх природу та історію становлення, але й удосконалювати їх застосування.

Однак існує ще одна проблема – співвідношення теорії з практикою. Мова йде про лінгвістичну теорію та розвиток культури усного мовлення майбутнього вчителя-словесника, формування мовленнєвих умінь та навичок. Відтак необхідним є створення на заняттях умов для свідомо-практичної мовленнєвої діяльності та залучення до неї студентів. Отже, «потрібне комунікативне спрямування навчального процесу, тобто така організація навчання мови, яка б забезпечила активну мовленнєву діяльність студентів, викликала б у них бажання висловлюватися, взаємодіяти зі співрозмовником (слухачем, читачем), а головне, усвідомлення, що мова – засіб спілкування, який супроводжує людину протягом усього життя» [13, с. 3].

Отже, формування успішного вчителя української мови передбачає єдність теоретичної та практичної підготовки, її цілісність, в основі якої уміння врахувати аспекти, закономірності, підходи до навчання мови, обрати ефективні інноваційні методи та прийоми, спроектувати та провести урок із використанням НІТ.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови. Практичний курс: навч. посібник / Бабич Надія Денисівна. – Львів : Світ, 1993. – 376 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 332 с.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посіб. для студентів філологічних факультетів університетів та педагогічних інститутів / Степан Пилипович Бевзенко. – К. : Вища школа. – 246 с.
4. Биков В. Ю., Гуржій А. М. Сучасні інноваційні ІКТ-інструменти розвитку систем відкритої освіти / Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. Праць: в 5 т. – Т. 4: Професійна освіта і освіта дорослих. К. : Педагогічна думка, 2012. – 512 с.
5. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посіб. / С. І. Дорошенко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
6. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. Є. Єщенко. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 264 с. (Серія «Альма-матер»)
7. Захарова И. Г. Информационные технологии о образовании : Учеб. пособие для студ. учеб.заведений / Ирина Гелиевна Захарова . – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 192 с.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. – 3-тє вид., стереотип. – К. : ВЦ «Академія». – 2014. – 304 с. – (Серія «Альма-матер»).



9. Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О. Психологія та педагогіка. Підручник / Максименко Сергій Дмитрович, Євтух Микола Борисович, Цехмістер Ярослав Володимирович, Лазуренко Олена Олексіївна. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 584 с.
10. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За заг. ред. Л. І. Мацько. – 2-ге вид., випр. – К. : Вищашк., 2005. – 462 с.
11. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за ред. М. І. Пентилюк / М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004 – 400 с.
12. Педагогіка : навч. посіб. / Анатолій Миколайович Алексюк, Микита Минович Грищенко, Олександр Васильович Киричук та ін. // За заг. ред. А. М. Алексюка. – К. : Вища школа, 1954. – 274 с.
13. Пентилюк М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті // Українська мова і література в школі / Марія Пентилюк. – № 2. – 2010. – с. 3
14. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – «2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.
15. Семенов О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : Монографія / За ред. Л. І. Мацько / Семенов Олена Миколаївна. – К. : «Педагогічна думка», 2010. – 216 с. (Серія «Альма-матер»).
16. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вищашк., 2000. – 430 с.